خىتاي ئامېرىكا بىلەن بولغان تېخنولوگىيە ئۇرۇشىدا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى

گرېگورىي ئالېن

ئىستراتېگىيەلىك ۋە خەلقئارالىق تەتقىقات مەركىزى «سۈنئىي ئىدراك ئارقىلىق ئىدارە قىلىش
پروجېكتى»نىڭ مۇدىرى. ئىلگىرى ئۇ ئامېرىكا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىنىڭ بىرلەشمە سۈنئىي ئىدراك
مەركىزىدە ئىستراتېگىيە ۋە سىياسەت دىرېكتورى بولغان

2022 ـ يىلىدىكى ئىككى پەيتنىڭ گېئوپولىتىكا تارىخىدا چوڭقۇر ئىزنالارنى قالدۇرىدىغانلىقى شەكسىز. بىرىنچىسى، رۇسىيەنىڭ 24 ـ فېۋرال ئۇكرائىناغا تاجاۋۇز قىلغانلىقى بولۇپ، بۇ ھەقتە ئارتۇق توختىلىشنىڭ پەقەتلا ھاجىتى يوق. ئىككىنچىسى 2022 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى بولۇپ، بۇ كۈنى ئامېرىكا خىتاينىڭ سۈنئىي ئىدراك تېخنولوگىيىسى جەھەتتىكى تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىشنى مەقسەت قىلغان يېڭى بىر يۈرۈش ئېكسپورت چەكلىمىلىرىنى يولغا قويدى. بۇ قېتىملىق ئېكسپورت چەكلىمىلىرى سۈنئىي ئىدراك يۇمشاق دېتالىنى نىشانلاشنىڭ ئورنىغا، خىتاينىڭ سۈنئىي ئىدراكىنىڭ كۈچ مەنبەسى بولغان ئىلغار (پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئامېرىكا لايىھىلىگەن) كومپيۇتېر ئۆزەكلىرىگە ئېرىشىش ئىمكانىيىتىنى يوققا چىقاردى. ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، سۈنئىي ئىدراك تېخنولوگىيىسىدىكى بۆسۈشلەر خىتاي ۋە ئامېرىكانىڭ تەدبىر بەلگىلىگۈچىلىرىنى سۈنئىي ئىدراك تېخنولوگىيىسىدە ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇشنىڭ كېلەچەكتىكى ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي كۈچنىڭ ئاساسى ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈردى. 10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى خىتاينىڭ سۈنئىي ئىدراك بىلەن قوراللانغان دەرىجىدىن تاشقىرى مۇستەبىت دۆلەتكە ئايلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قەسەمياد قىلدى.

2023 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، ياپونىيە بىلەن گوللاندىيەمۇ ئىلغار يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىگە قارىتا يېڭى ئېكسپورت چەكلىمىلىرىنى ئېلان قىلغاندا، خىتاينىڭ ئىشلىرى تېخىمۇ قىيىنلاشتى. ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە گوللاندىيە بىرلىكتە دۇنيادىكى كومپيۇتېر ئۆزەك زاۋۇتدا ئىشلىتىلىدىغان ئۈسكۈنىلەرنىڭ توقسان پىرسەنتىنى تەمىنلەيدۇ. ھازىر بۇ ئۈچىلا دۆلەت ئىلغار يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىگە قارىتا قاتتىق ئېكسپورت چەكلىمىسى قويغاچقا، خىتاي ئەمدى ئامېرىكانىڭ ئۆزەكلىرىنى ئەمەس، بەلكى شۇ ئۆزەكلەرنى ياساش ئۈچۈن كېرەكلىك ئۈسكۈنىلەرنىمۇ سېتىۋالالمايدۇ.

بۇلتۇر 10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن كېيىنكى بىر نەچچە ئاي ئىچىدە، جاھان ئەھلى خىتاينىڭ ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىدىن قانداق ئۆچ ئالىدىغانلىقىنى كۈتۈپ تۇردى، چۈنكى خىتاي دىپلوماتلىرى بۇ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ozgur.org
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ھەقتە قايتا ـ قايتا پوپوزا قىلغان، 3 ـ ئايدا خىتاينىڭ بىر نەپەر باش ئەلچىسى: «بۇ ھەرگىز بەدەلسىز قالمايدۇ، بىز بۇ ئىشنى ھەرگىز بولدى قىلمايمىز» دېگەنىدى.

ئەمدى كۆتۈش ئاخىرلاشتى. خىتاي قاراتمىلىق ئۈچ تەدبىر ئارقىلىق قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى.

ئالدى بىلەن، خىتاينىڭ مونوپولغا قارشى تۇرۇش تارماقلىرى خىتاي بازىرىدا تىجارەت قىلىۋاتقان ئامېرىكا يېرىم ئۆتكۈزگۈچ شىركەتلىرىگە چېتىشلىق ھەرقانداق شىركەتلەرنىڭ بىرلىشىش (corporate merger) قىلمىشلىرىنى توسۇۋەتتى. گەرچە بۇ ئامېرىكا، گوللاندىيە ۋە ياپونىيەنىڭ ئېكسپورت چەكلىمىلىرىدەك مۇھىم بولمىسىمۇ، ئەمما بۇ ئامېرىكانىڭ يېرىم ئۆتكۈزگۈچ سانائىتىگە ئاڭلانغىنىدەك بەكرەك سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، شىركەتلەرنىڭ بىرلىشىشى ئامېرىكا شىركەتلىرىنىڭ ئىجادىي تېخنولوگىيىلەرگە ئېرىشىشى ۋە سودا ئەندىزىسىنى ئىستراتېگىيەلىك ئۆزگەرتىشى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم. ئىنتېل شىركىتىنىڭ باش ئىجرائىيە ئەمەلدارى پەت گېلسىنگېر (Pat Gelsinger) يېقىندا خىتاي ئەمەلدارلىرىغا ئىنتېل شىركىتىنىڭ 5 مىليارد 400 مىليون دوللارغا «ئېگىز مۇنار يېرىم ئۆتكۈزگۈچ چەكلىك شىركىتى»نى (高塔半导体有限公司) سېتىۋېلىشىنى تەستىقلىتىش ئۈچۈن خىتايىنى زىيارەت قىلدى. ئىنتېل رەھبەرلىرى بۇ كېلىشىمنى شىركەتنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم دەپ قارايدۇ. بۇ سېتىۋېلىش پىلانىنىڭ ئىجرائات ئەھۋالى ھازىر ئەسلىدىكى پىلاندىكىدىن ئالتە ئاي كېچىكىپ كەتتى، شۇنداقلا 2023 ـ يىلى 8 ـ ئايدىكى ئاخىرقى چەككە يېقىنلىشىپ قالدى.

ئىككىنچىدىن، خىتاي ئامېرىكانىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ئىچكى ساقلىغۇچ ئۆزىكى (memory chips) ئىشلەپچىقارغۇچى Micron شىركىتىنىڭ تور بىخەتەرلىكىنى قايتىدىن تەكشۈرۈشكە باشلىدى. 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا، خىتاينىڭ نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش تارماقلىرى خىتاينىڭ ھالقىلىق ئۇل مۇئەسسەسە ساھەسىدە Micron ئۆزىكى سېتىۋېلىشنى چەكلىدى. گەرچە خىتاينىڭ نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش تارماقلىرى بۇ قارارنىڭ پەقەت تور بىخەتەرلىكى ئەندىشىسى سەۋەبلىك چىقىرىلغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان بولسىمۇ، ئەمما خىتاي دىپلوماتلىرى بىرەسمىي سورۇندا بۇنىڭ ئامېرىكانىڭ 7 ـ ئۆكتەبىردىكى ئېكسپورت چەكلىمىسىگە قارىتىلغان سىياسىي ئۆچ ئېلىش ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلدى. ھازىرغا قەدەر Micron شىركىتىنىڭ پۈتكۈل خىتاي بازىرىدا چەكلەنگەنلىكى توغرىسىدا ھېچقانداق ئالامەت يوق، ئەمما بۇ خىل ئەھۋال كەلگۈسىدە ئۆزگىرىشى مۇمكىن. Micron شىركىتىنىڭ خىتايدىكى يىللىق سېتىش سوممىسى 3 مىليارد 300 مىليون دوللار بولغاچقا، خىتاي بازىرىدىن ئايرىلىپ قېلىش بۇ شىركەت ئۈچۈن ئازابلىق ئىشتۇر.

ئۈچىنچىدىن، خىتاي ئېلېكترون سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى بولغان، گاللىي (gallium) ۋە گېرمانىيدىن (germanium) ئىبارەت ئىككى خىل مىنېرال ماددىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئېكسپورت ئىجازەتنامىسى ئېلىش كېرەكلىكىنى ئېلان قىلدى. خىتاي بۇ ئىككى خىل ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدىغان ئەڭ ئاساسلىق دۆلەت بولۇپ، خىتاي ھۆكۈمىتى ھازىر بۇ ماتېرىياللارنى ئېكسپورت قىلىشقا ئۆزى خالىغانچە چەك قويالايدۇ. بولۇپمۇ گاللىي نۇرغۇن تېپتىكى يېرىم ئۆتكۈزگۈچ تېخنولوگىيىلىرى ئۈچۈن ئىنتايىن

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مۇھىم. گەرچە خىتاي ھۆكۈمىتى مەزكۇر ئېكسپورت چەكلىمىسىنىڭ ئامېرىكانىڭ 7 ـ ئۆكتەبىردىكى ئېكسپورت چەكلىمىسىگە قايتۇرۇلغان ئىنكاس ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئېيتمىغان بولسىمۇ، خىتاينىڭ مەقسىتىنىڭ شۇ ئىكەنلىكى شەكسىز.

گاللىي ۋە گېرمانىي دۇنيادا باشقا نەرسە ئورنىنى ئالالمايدىغان «تېپىلماسنىڭ خورمىسى» ئەمەس، ھەتتا خىتاي بۇ نەرسىلەرنى ئېكسپورت قىلىشنى تولۇق چەكلىگەن تەقدىردىمۇ ئەھۋال شۇنداق. بۇ ئىككىلىسى ئاليۇمىن ۋە سىنىك قاتارلىق باشقا مېنېرال ماددىلارنى قېزىش جەريانىدا چىقىدىغان تەبىئىي قوشۇمچە مەھسۇلاتلار بولۇپ، ئەگەر خىتاي گاللىي ۋە گېرمانىي تەمىناتىنى توختىتاماقچى بولسا، ئامېرىكانىڭ ياكى باشقا دۆلەتلەرنىڭ كانچىلىق شىركەتلىرى ئاسانلا گاللىي ۋە گېرمانىي تىجارىتىگە كىرەلەيدۇ. نۇرغۇنلىغان خەلقئارالىق يېرىم ئۆتكۈزگۈچ شىركەتلىرى، جۈملىدىن مەخسۇس گاللىيدىن ياسالغان مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان شىركەتلەر (خىتاي بۇ جەھەتتە چەكلىمە قويغان تەقدىردىمۇ) ئۆزلىرىنىڭ تىجارىتىنىڭ كۆرۈنەرلىك تەسىرگە ئۇچرىمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

شۇڭلاشقا، خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ تەدبىرنى (يەنى گاللىي ۋە گېرمانىي ئېكسپورتىغا چەك قويۇشنى) ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىنىڭ كەلگۈسى ھەرىكىتىنى توسۇش ئۈچۈن ئاگاھلاندۇرۇش سۈپىتىدە قوللىنىشى مۇمكىن. يېڭى ئېكسپورت چەكلىمىلىرىنىڭ ئۆزى ئالاھىدە مۇھىم ئەمەس، ئەمما خىتاي ھازىر تېخىمۇ كەڭ دائىرىلىك كان مەھسۇلاتلىرى تەمىنلەش زەنجىرىگە بولغان كونتروللۇق ھوقۇقىنى ئىشقا سالىدىغانلىقى ھەققىدە جار سالماقتا. ئەڭ دىققەت قىلىشقا تېگىشلىكى شۇكى، خىتاي سىيرەك (ئاز ئۇچرايدىغان) تۇپراق مېتاللىرىنى قېزىش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش ساھەسىنى ئاساسەن كونترول قىلغان بولۇپ، بۇ جەھەتتە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا يەر شارى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنىڭ ئاتمىش پىرسەنت ۋە سەكسەن پىرسەنتىدىن كۆپرەكىنى كونترول قىلىدۇ.

بۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا، سىيرەك تۇپراق مېتاللىرى ئېكسپورتىنى چەكلەشنىڭ زىيىنى خېلى بەكلا ئېغىر بولىدۇ، ئەمما بۇ ئەھۋالدىمۇ، خىتايدىن باشقا جايلاردىن سىيرەك تۇپراق مېتاللىرىغا ئېرىشىش تېخنولوگىيىلىك ياكى جۇغراپىيەلىك ئىمكانىيەت مەسىلىسى بولماستىن، بەلكى سىياسىي خاھىش مەسىلىسىدۇر. سىيرەك تۇپراق مېتال زاپىسى خىتايدىلا ئەمەس، باشقا نۇرغۇن جايلاردىمۇ بار. ئەگەر ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى پۇل خەجلەشنى خالىسا (ھەمدە نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش ئىجازەتنامىسىنى تېزدىن تەستىقلىسا)، ئۇلارنىڭ مېنېرال ماددىلار بىلەن تەمىنلەش زەنجىرىدە خىتاينىڭ ئورنىنى ئېلىشى ـــ گەرچە بۇنىڭغا بىر ئاز ۋاقىت كەتسىمۇ ـــ خىتاينىڭ يېرىم ئۆتكۈزگۈچ تەمىنلەش زەنجىرىدە ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىنىڭ ئورنىنى ئېلىشىدىن كۆپ ئاساندۇر. چۈنكى، خىتاي يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرى جەھەتتە ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە گوللاندىيەدىن نەچچە ئون يىل ئارقىدا تۇرىدۇ.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.awlad.org
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بۇنىڭدىن باشقا، ئەگەر خىتاي سىيرەك تۇپراق مېتاللىرى تەمىناتىنى چەكلەشكە ئۇرۇنسا، بۇ ھالقىلىق كان مەھسۇلاتلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى ئىقتىسادنىڭ باشقا ساھەلىرىدىمۇ خىتايغا ئىشەنچلىك تەمىنلىگۈچى سۈپىتىدە تايىنىشقا بولىدىغان ـ بولمايدىغانلىقى ھەققىدىكى شۈبھىگە سەۋەب بولىدۇ. گەرچە سىياسىي ئاتالغۇ سۈپىتىدە «ئادا ـ جۇدا بولۇش» (Decoupling) دېگەن ئۇقۇمنىڭ ۋاقتى ئۆتكەن بولسىمۇ، ئەمما «خەۋپسىزلەشتۈرۈش» (de ـ risking) ۋە «كۆپ خىللاشتۇرۇش» (diversification) دېگەن بۇ ئىككى ئۇقۇم يېقىنقى G7 ۋە ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىسادىي بىخەتەرلىك باياناتلىرىدا مۇھىم ئورۇن ئىگىلىدى. دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى تەدبىر بەلگىلىگۈچىلەر ۋە شىركەت خوجايىنلىرى ھەم ئىستېمالچى، ھەم تەمىنلىگۈچى سۈپىتىدە، خىتاينىڭ ئورنىنى باسالايدىغان ھاياتىي كۈچكە ئىگە تاللاشلار بىلەن تەمىنلىيەلەيدىغان شېرىكلەر بىلەن يېڭى ۋە كېڭەيتىلگەن سودا مۇناسىۋىتى ئورنىتىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتىدۇ. بۇ ئاللىقاچان باشلانغان يۈزلىنىشنىڭ تېزلىشىشى، خالاس. مەسىلەن، سامسۇڭ 2019 ـ يىلى ئۆزىنىڭ خىتايدىكى ئەڭ ئاخىرقى يانفون زاۋۇتىنى تاقاپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ۋېيتنام، ھىندىستان ۋە باشقا جايلارغا يۆتكىدى. يەنە شۇنىڭدەك، كومپيۇتېر ئىشلەپچىقىرىدىغان دېل شىركىتىمۇ 2024 ـ يىلىدىن باشلاپ خىتايدا ئىشلەنگەن ئۆزەكلەرنى سېتىۋېلىشنى توختاتماقچى ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلدى.

مانا بۇ بايىدىن ھۆكۈمىتىنىڭ تېخنولوگىيە ئېكسپورتى مەسىلىسىدە، چەكلىمىلەرنى كۈچەيتىشنى ئۆزىگە پايدىلىق دەپ قارىشىدىكى تۈپ سەۋەبتۇر. ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىنىڭ شىركەتلىرى روياپقا چىقىرالايدىغان بەزى ئاچقۇچلۇق تېخنولوگىيىلەر باركى، خىتاي بۇ تېخنولوگىيىلەرنى (ھېچ بولمىغاندا ھازىرچە) روياپقا چىقىرالمايدۇ. شۇڭا، خىتاي ھەر ۋاقىت ئامېرىكا ياكى ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىغا زىيان يەتكۈزمەكچى بولسا يەتكۈزەلەيدۇ، ئەمما بۇنداق قىلسا ئۆزى تېخىمۇ ئېغىر زىيانغا ئۇچرايدۇ.

10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن كېيىن، خىتاينىڭ ئۆچ ئېلىشىنى چۆرىدىگەن تەھلىل ۋە پەرەزلەر كۆپلەپ خەۋەر قىلىندى. ۋەھالەنكى، ئۆچ ئېلىش خىتاينىڭ ئىستراتېگىيىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىلى ئەمەس. ئەكسىچە، خىتاينىڭ يېڭى ۋە تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن يىرىم ئۆتكۈزگۈچ ئىستراتېگىيىسىنىڭ تۆۋەندىكى تۆت قىسمى مۇھىم:

بىرىنچىدىن، خىتاي سۈنئىي ئىدراك تەرەققىياتى جەھەتتىكى ئۇرۇنۇشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئىلغار سۈنئىي ئىدراك ئۆزىكى ۋە باشقا تېخنولوگىيىلەرنى ئەتكەس قىلىپ، ئۆزەك ئېكسپورت چەكلىمىسىنىڭ تەسىرىدىن قۇتۇلماقچى بولۇۋاتىدۇ. ئامېرىكا سودا مىنىستىرلىقىنىڭ سانائەت ۋە بىخەتەرلىك ئىدارىسى (BIS) نوقۇل ھالدا خىتايغا ئېكسپورت قىلىنىدىغان يىرىم ئۆتكۈزگۈچلىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيا مىقياسىدىكى ئامېرىكا كونتروللۇقىدىكى قوش ئىشلىتىشچان (ھەم ھەربىي، ھەم پۇقراۋى) ئېكسپورتلارغا قارىتا ئېكسپورت كونتروللۇقىنى ئىجرا قىلىشقا مەسئۇل ئاپپاراتتۇر. ھالبۇكى، تىرىليون دوللارلىق ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنى نازارەت قىلىشقا مەسئۇل بۇ ئىدارىنىڭ خىزمەتچىسى 600 گە يەتمەيدۇ، خامچوتىمۇ نىسبەتەن ئاز بولۇپ، 200 مىليون دوللارغا يەتمەيدۇ. خىتاي ئۆزىنىڭ ئەتكەسچىلەر ۋە قاسراق

www.ewlat.org

شىركەتلەردىن (shell corporation ـــ ئادەتتە شىركەت قۇرۇشقا خېلى ئۇزۇن ۋاقىت كېتىدۇ. ئەمما، بەزى كىشىلەر توختام ئىمزالىشىش ياكى شىركەت نامىدا باشقا كەسپلەرنى بېجىرىش ئۈچۈن، جىددىي ھالدا شىركەت قۇرۇشقا موھتاج بولىدۇ. شۇڭا، كەسپىي مەسلىھەت بېرىش ـ مۇلازىمەت ئاپپاراتلىرى ئادەتتە نۇرغۇن شىركەتلەرنى ئالدىن تىزىمغا ئالدۇرۇپ قويۇپ، كېيىن بۇنى شىركەتكە ئېھتىياجى بار كىشىلەرگە ساتىدۇ، ئادەتتە بۇنداق شىركەتلەرنى ئىشقا كىرىشتۈرۈشكە بىر نەچچە سائەتلا كېتىدىغان بولغاچقا، بۇنداق شىركەتلەر «تەييار شىركەت» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ت) شەكىللەنگەن تورى ئارقىلىق سانائەت ۋە بىخەتەرلىك ئىدارىسىنىڭ ئېكسپورت كونتروللىدىن يوچۇق تاپالايدىغانلىقىغا دو تىكتى. ئەگەر ئامېرىكا پارلامېنتى كۆلىمىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى ۋە ۋەزىپىسىنىڭ مۇھىملىقىغا سېلىشتۇرغاندا، مەنبە جەھەتتە ئېغىر قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىۋاتقان سانائەت ۋە بىخەتەرلىك ئىدارىسىگە سەل قاراشنى داۋاملاشتۇرۇۋەرسە، خىتاي بۇ خىيالىنى ئىشقا ئاشۇرالىشى مۇمكىن.

ئىككىنچىدىن، خىتاي ئامېرىكانى ئىتتىپاقداشلىرىدىن ئايرىۋېتىش ئۈچۈن شاپاشلاۋاتىدۇ. گوللاندىيە ۋە ياپونىيەنى ئېلىپ ئېيتساق، خىتاي ئۇلارنىڭ يېڭى ئېكسپورت كونتروللۇقىنى يولغا قويۇشىنى توسۇپ قالالمىدى. ئەمما، بۇ خىتاينىڭ ۋاز كەچكەنلىكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ، ئۇ پەقەت دىققىتىنى ياۋروپا ئەللىرىگە ۋە كورېيەگە قاراتتى، خالاس. خىتاي يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرى جەھەتتە ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە گوللاندىيەدىن نەچچە ئون يىل ئارقىدا تۇرۇشى مۇمكىن، ئەمما گېرمانىيە بىلەن كورېيە ئۇنداق ئەمەس. گېرمانىيە بىلەن كورېيەنىڭ تېخنىكىلىرىغا خىتاينىڭ پۇل مۇئامىلە ۋە ئىنژېنېرلىق ئىقتىدارى قوشۇلسا، بۇ (ئامېرىكا ئۈچۈن) تولىمۇ ئېغىر تەھدىتكە ئايلىنىدۇ.

ئۈچىنچىدىن، خىتاي مەۋجۇت سانائەت جاسۇسلۇقىنى ۋە ئىختىساسلىقلارنى قوبۇل قىلىش سالمىقىنى كۆچەيتتى. سوغۇق ئۇرۇش مەزگىلىدە، ئامېرىكا مەركىزىي ئىستىخبارات ئىدارىسى (CIA) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىگە ۋە ئۇنى باشقۇرۇش تېخنولوگىيىلىرىگە قانۇنسىز ئېرىشىش ئۇرۇنۇشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ باشقا سانائەت جاسۇسلۇق ئۇرۇنۇشلىرىدىن بەكلا ئېشىپ كەتتى» دەپ يەكۈن چىقارغانىدى. بۇ ئەھۋال خىتايدىمۇ ھېچقانچە پەرقلەنمەيدۇ. چۈنكى، ئۇ تور جاسۇسلۇق قوراللىرىنى ۋە ئىختىساسلىقلارنى ئىندەككە كەلتۈرۈش سالمىقىنى غايەت زور دەرىجىدە كۆچەيتتى. دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ئۈسكۈنىلىرى ئىشلەپچىقارغۇچى ASML شىركىتىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، بۇ شىركەت ھەر يىلى نەچچە مىڭلىغان تور بىخەتەرلىكى ۋەقەسىگە دۇچ كېلىدىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ پاتېنتلىق ئىنژېنېرلىق سانلىق مەلۇماتلىرىنىڭ خىتايدىكى خىزمەتچىلىرى ۋە شېرىكلىرى تەرىپىدىن ئوغرىلىنىپ، دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى خىتاي شىركەتلىرىگە قانۇنسىز سېتىلىشى ئېزچىل ئۇلارنىڭ بېشىنى قاتۇرماقتا ئىكەن. ئامېرىكا، ياپونىيە، كورېيە ۋە تەيۋەندىكى يېرىم ئۆتكۈزگۈچ شىركەتلىرىمۇ بىردەك ھالدا مۇشۇنداق خىرسلارغا دۇچ كەلمەكتە.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تۆتىنچى، بۇ نۇقتا ھەممىدىن مۇھىم بولۇپ، خىتاي تامامەن يەرلىك تەمىنلەش زەنجىرى بەرپا قىلىش ئۈچۈن نەچچە يۈز مىليارد دوللار مەبلەغ سالغان بولۇپ، بۇ ئارقىلىق چەتئەل تېخنولوگىيە تەمىنلىگۈچىلىرىگە بولغان بېقىنىشتىن قۇتۇلماقچى بولۇۋاتىدۇ. بۇنىڭغا بايدىن ھۆكۈمىتىنىڭ ئېكسپورت چەكلىمىسى سەۋەب بولغان بولماستىن، خىتاي ئون نەچچە يىلنىڭ ياقى بۇ خۇسۇستا تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ كەلمەكتە. خىتاينىڭ «خىتاي ياسىمىچىلىقى 2025» سىياستىنىڭ (بۇ سىياسەت 2015 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان) نىشانلىرىدىن بىرى خىتاينىڭ يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ساھەسىدە «ئىمپورت مەھسۇلاتلارنىڭ ئورنىغا خىتايدا ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلارنى ئىشلىتىش» ئىدى. ھالبۇكى، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ كۈچلۈك ئېتىرازلىرى سەۋەبلىك، خىتاي «خىتاي ياسىمىچىلىقى 2025» توغرىسىدا ئاشكارا توختالماس بولۇۋالغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ سىياسەت ھەرگىزمۇ يوقىلىپ كەتكىنى يوق. ئەمەلىيەتتە، ترامپ ھۆكۈمىتى سودا ئۇرۇشى قوزغاپ، خىتاينىڭ پەن ـ تېخنولوگىيە شىركەتلىرىدىن جوڭشىڭ بىلەن خۇاۋېيغا ئېكسپورت چەكلىمىسى يۈرگۈزگەندىن كېيىن، خىتاي رەھبەرلىرى «خىتاي ياسىمىچىلىقى 2025»نىڭ «ئۆزگە تايىنىش» نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تېخىمۇ بەك كۈچىدى. خىتاي دۆلەت ئىشلىرى مەھكىمىسىنىڭ 2020 ـ يىلى 7 ـ ئايدىكى يېرىم ئۆتكۈزگۈچ سىياستىدە (بايدىن ۋەزىپىگە ئولتۇرۇشتىن بىر يىل بۇرۇن ماقۇللانغان) چەتئەلنىڭ يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىنى ئىمپورت قىلىش خىتاي شىركەتلىرى چەتئەللىك رىقابەتچىلىرىنىڭ ئورنىنى ئالغۇچە داۋاملىشىدىغان «ۋاقىتلىق» ئېھتىياج دەپ سۈپەتلىگەندى.

بۇ ئامېرىكا بىلەن خىتاي ئوتتۇرىسىدىكى ھەر قانداق سودا مۇناسىۋىتىنىڭ ئاساسى ئۈچۈن قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان ئاتالغۇلاردۇر. بايدىن ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇرۇنۇشلىرى ھەممىشە (ۋە خاتا ھالدا) «ئادا ـ جۇدا بولۇش» (decoupling) ئىستراتېگىيەسى سۈپىتىدە ھۇجۇمغا ئۇچراپ كەلدى. ھالبۇكى، ئەمەلىيەتتە خىتاينىڭ سىياستى «ئادا ـ جۇدا بولۇش»قا ئامېرىكانىڭكىدىن يېقىنراق. 10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىكى ئېكسپورت چەكلىمىسى خىتاينىڭ ئىستراتېگىيەسىنى ئۆزگەرتمىدى، ئەمما بۇ چەكلىمىلەر خىتاينىڭ ئۆزەك ياساش ئۈسكۈنىلىرىگە ئېرىشىشىنى چەكلەش ئارقىلىق ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىنى قىيىنلاشتۇردى.

شۇڭا خىتايدىكى رەقىب شىركەتلەرگە تېخنولوگىيە يۆتكەشتىن قولغا كېلىدىغان قىسقا مۇددەتلىك پايدىغا مەپتۇن بولۇپ كېتىشى مۇمكىن بولغان گېرمانىيە ۋە كورېيە شىركەتلىرى ئۆزلىرىنىڭ خىتايغا تەۋە كەلگۈسىنى بەرپا قىلىشقا ياردەملىشىۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى كېرەك. بۇ شۇنداق بىر كەلگۈسىكى، بۇنىڭدا خىتاينىڭكىدىن باشقا شىركەتلەرنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيەتلىك ئۇزۇن مۇددەتلىك رولى بولمايدۇ. (خىتاي شىركەتلىرىگە تېخنولوگىيە ساتقاندىن كېيىن) پەسىللىك ۋە يىللىق پايدا تولىمۇ زور بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، بەش ـ ئون يىللىق نەتىجە ئاپەت خاراكتېرلىك بولىدۇ. گېرمانىيە ۋە كورېيە ھۆكۈمەتلىرى ئامېرىكا، گوللاندىيە ۋە ياپونىيەنىڭكىگە ئوخشاش يېڭى ئېكسپورت چەكلىمىسىنى يولغا قويۇش ئۈچۈن مۇشۇ خىل ئاقىۋەتلەرنى نەزەردە تۇتۇشى كېرەك.

www.ewlad.org

خىتاينىڭ ئۆچ ئېلىش ئۇرۇنۇشلىرى ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىنى قورقۇتۇشنى مەقسەت قىلغان بولۇپ، بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، بۇ ئۇرۇنۇشلار كارغا كەلمەكتە. ئۆچ ئېلىنىشتىن قورقۇش داۋاملىق تۈردە خەۋەرلەرنىڭ ئاساسىي تېمىسى بولىدۇ ۋە تەدبىر بەلگىلىگۈچىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلمەيدۇ، بولۇپمۇ گېرمانىيە ۋە كورېيە قاتارلىق ئارىسالدى بولۇپ تۇرغان دۆلەتلەرگە نىسبەتەن تېخىمۇ شۇنداق. ۋەھالەنكى، خىتاي نىشانلىغان شىركەتلەر ھەققەتەن ئېغىر زىيانغا ئۇچراۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما خىتاينىڭ نەچچە ئون يىلدىن بېرى داۋاملىشىپ كەلگەن «چەتئەل شىركەتلىرىنى تېخنولوگىيە تەمىنلەش زەنجىرىدىن سىقىپ چىقىرىش» سىياسىتى ۋە سۈنئىي ئىدراكنىڭ كەلگۈسىنى بەلگىلەيدىغان مۇستەبىت چوڭ دۆلەتنىڭ تەھدىتى تېخىمۇ ئىستراتېگىيەلىك مەسىلىدۇر. ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى خىتاينى بۇ نىشاندىن ۋاز كېچىشكە ھەرگىز قايىل قىلالماسلىقى مۇمكىن، ئەمما ئۇلار مۇستەھكەم ئىتتىپاقلاشسا، خىتاينىڭ ئىستراتېگىيەسىنى مەغلۇپ قىلالايدۇ.

ئىنگلىزچىدىن ھېكمەتيار ئىبراھىم تەرجىمىسى

مەنبە:

/https://time.com/6295902/china-tech-war-u-s

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى